

**Національний університет
"КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ"
Факультет правничих наук
Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича**

**ЯК ПОКРАЩИТИ ПРОЦЕДУРИ ПРИЄДНАННЯ ДО МЕРЕЖ ВОДОПОСТАЧАННЯ
ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ?**

**HOW TO IMPROVE THE PROCEDURES OF CONNECTION TO WATER SUPPLY AND
SEWAGE NETWORKS?**

Науковий керівник
професор кафедри суспільного врядування,
доктор наук з державного управління,
кандидат технічних наук, професор

Виконав
здобувач освітньо-наукової програми
«Суспільна політика і врядування»

_____ Г.Л. РЯБЦЕВ

С.В. Сторожков

Рекомендована оцінка

_____ Г.Л. РЯБЦЕВ

Я, Сторожков Сергій Вячеславович, підтверджую, що ця курсова робота відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1 Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений/ознайомена. Надаю згоду на безоплатне використання цієї курсової роботи повністю або частково в навчальних цілях.

С.В. Сторожков

РЕЗЮМЕ

В роботі висвітлюється наступна проблема, придатна для аналізу політики: Як покращити процедури приєднання до мереж водопостачання та водовідведення? Замовником аналізу політики виступатиме Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Мінінфраструктури відповідає за формування політики у сфері житлово-комунального господарства та будівництва, проблема є серед компетенцій міністерства. Мінінфраструктури на сьогодні також відповідальне за відбудову в Україні після військового вторгнення. Прагне здійснювати її швидко та ефективно, вирішення проблеми сприятиме цьому, а також сприятиме розвитку громад та територій.

Проблема існує з огляду на недоброчесність та наявність корупційних ризиків в мереж процедур з отримання технічних умов щодо підключення до мереж водовідведення та водопостачання, погодження проектних рішень, підключення до вказаних мереж та інших послуг щодо під'єднання користувачів до мереж водопостачання та водовідведення. Проблема потребує вирішення з огляду на негативний вплив симптомів проблеми на сферу будівництва та розвиток громад та територій, неможливість залучення інвестицій через негативний досвід інвесторів щодо отримання вказаних вище послуг та інших в межах громад. Також в процесі відбудови необхідно здійснювати оперативне отримання вказаних послуг без додаткового навантаження, що можуть спричиняти симптоми вказаної проблеми.

В межах роботи пропонується три альтернативи вирішення проблеми, а саме: 1. збереження чинної політики; 2. цифровізація наявної процедури з контролем відомостей, строків, електронною чергою та публічністю надання послуг; 3. розробити та впровадити нові правила приєднання до водопостачання та водовідведення. Обраним варіантом політики був обраний варіант, що передбачає цифровізацію наявної процедури. Перевагою цього варіанту є те, що він зберігає наявний звичний для споживачів на надавачів послуг алгоритм їх отримання, проте використовуючи цифрові інструменти робить його прозорішим та дозволяє здійснювати контроль черги розгляду задля унеможливлення швидшого чи довшого розгляду звернень щодо послуг окремих осіб, контроль внесеної інформації відповідно до відомостей з третіх реєстрів, можливість визначення вичерпної інформації для всіх користувачів цифрового інструменту та публічність надання послуг в межах можливого. Важливим є можливість контролю строків надання послуг та впровадження принципу мовчазної згоди у разі порушення їх.

З метою впровадження рекомендованого варіанту політики необхідно внести зміни в наявні нормативно-правові акти, що визначають порядок надання вищеперелічених послуг щодо приєднання до мереж водопостачання та водовідведення, розробити програмне забезпечення, що надаватиме можливість автоматично контролювати внесені дані згідно вже наявною інформацією в третіх реєстрах, контролювати чергу та строки розгляду документів, визначати перелік необхідно для внесення інформації, здійснювати інші перевірки, впровадити вказане програмне забезпечення, забезпечити перехід надавачів послуг до розробленого програмного забезпечення, проінформувати споживачів щодо наявних можливостей отримання послуг та здійснити інші дії.

Цільові аудиторії отримають цифровий інструмент та нову якість надання та отримання послуг щодо водопостачання та водовідведення, що можна буде використовувати у кожному з міст України. Вказаний інструмент та впровадження обраного варіанту політики допоможе Україні, в тому числі щодо виконання міжнародних зобов'язань України про подолання корупції.

ABSTRACT

The following problem is addressed in the work, suitable for policy analysis: How to improve the procedures of connection to water supply and sewage networks? The policy analysis will be commissioned by the Ministry of Community Development, Territories, and Infrastructure of Ukraine. The Ministry of Infrastructure is responsible for shaping policies in the field of housing and communal services and construction, and the problem falls within the ministry's competencies. Currently, the Ministry of Infrastructure is also responsible for the reconstruction in Ukraine after military intervention, aiming to carry it out quickly and efficiently. Solving the problem will contribute to this goal, as well as promote the development of communities and territories.

The problem exists due to the lack of transparency and the presence of corruption risks in the procedures related to obtaining technical conditions of connection to water supply and sewage networks, approval of project documentation, connection to these networks, and other services related to connecting users to water supply and sewage networks. The problem needs to be solved because of the negative impact of its symptoms on the construction sector and the development of communities and territories. It also hinders investment attraction due to investors' negative experiences with obtaining the mentioned services within communities. In the reconstruction process, it is necessary to obtain these services promptly without additional burdens that may exacerbate the symptoms of the problem.

Three alternatives for solving the problem are proposed within the work: 1. Maintain the current policy; 2. Digitize the existing procedure with control over information, deadlines, electronic queue, and service transparency; 3. Develop and implement new rules for connecting to water supply and sewage. The chosen policy option is the digitization of the existing procedure. The advantage of this option is that it maintains the familiar algorithm for consumers to receive services from service providers but makes it transparent and allows for control of the review queue to prevent faster or slower consideration of requests for services from individuals, control of entered information according to third-party registries, the ability to provide comprehensive information to all users of the digital tool, and transparency of service provision within the feasible limits. It is important to control service deadlines and implement the principle of tacit consent in case of their violation.

To implement the recommended policy option, changes need to be made to existing legislative acts that define the procedure for providing the aforementioned services for connecting to water supply and sewage networks. Software should be developed to automatically control entered data according to existing information in third-party registries, control the queue and review deadlines for documents, determine the list of information necessary for entry, perform other checks, and implement the developed software. Service providers should transition to the developed software, inform consumers about the available service options, and take other necessary actions.

The target audiences will receive a digital tool and a new quality of services for water supply and sewage, which can be used in every city in Ukraine. The specified tool and the implementation of the chosen policy option will help Ukraine, including in fulfilling its international obligations to combat corruption.

1. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ПРИДАТНОЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ

1.1. Формулювання проблеми.

Як покращити процедури приєднання до мереж водопостачання та водовідведення?

1.2. Замовник аналізу.

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України

1.3. Симптоми проблемної ситуації.

Непублічність процедури.

Встановлення вимог до будівництва «додатковий» потужностей та передачі їх до водоканалу.

Затягування процедур отримання технічних умов (ТУ).

Зловживання монополюним становищем.

Вимоги щодо додаткового отримання дозвільних документів та погоджень.

1.3.1. Опис симптомів.

1.3.1.1. Наявні процедури з отримання ТУ дозволяє за рахунок монополюного становище виконавця послуги з централізованого водопостачання/централізованого водовідведення (далі – Виконавець) здійснювати маніпулятивні дії, що приводять до затягування отримання документів. [1]

1.3.1.2. В частині громад можливе встановлення вимог Виконавцем, які неможливо виконати або суттєво перевищують необхідну потребу, що призводить до надмірних витрат, наприклад забудовників. [2, с.12]

1.3.1.3. Отримання\узгодження документів наразі не завжди відбувається у нормативні строки, з огляду на проблему відсутності належного контролю. Суб'єктів надання послуг досить велика кількість в Україні, тому здійснювати централізовано контроль майже неможливо.

1.3.1.4. Виникають ситуації, коли вимагається додаткові висновки\узгодження, що наразі не передбачені НПА. [3]

1.3.2. Причинно-наслідкові зв'язки.

У зв'язку наявними корупційними ризиками, які існують на різних етапах приєднання до мереж водопостачання та водовідведення, а саме: отримання технічних умов, узгодження проектних рішень, підключення до мереж та інші (далі – послуги), виникають симптоми. Так, при отриманні технічних умов на підключення можуть збільшуватися строки та видаватися неспівмірні реальним вимоги до мережі споживача. Також після проектування на етапі погодження виникають перепони з погодженням проектної документації. Висування зауважень до проектної документації також є проблемним, адже можуть зазначатися по декілька разів одні і ті ж причини відмови в погодженні, не вказуватися конкретні порушення. Низький рівень контролю та відсутність альтернатив в отриманні необхідної послуги створює можливість виникнення визначених симптомів. Також у разі ініціювання судових процесів можливість отримання послуг може затягнутися на роки. Крім того, непублічність та неможливість громадського контролю дозволяє більше приховувати та не звертати увагу на симптоми, зокрема й проблеми.

1.3.3. Доказова база.

Симптоми виявлені через відгуки підприємців щодо виникнення проблеми, а також шляхом вивчення Системного звіту Рада бізнес-омбудсмена, моніторингу соціальних мереж та ЗМІ.

1.4. Масштаби проблеми або її симптомів.

«В Україні послуги у сфері централізованого водопостачання та водовідведення здійснюють 2375 підприємств, 1500 середніх підприємств, а також 850 малих та мікропідприємств.» [4, с. 4] Симптоми щодо проблеми можуть спостерігатися в більшості виконавців послуг. Наявні виконавці послуг, що у співпраці з місцевим виконавчим комітетом надають якісно послуги для отримувачів, проте їх меншість Кількісних та якісних даних щодо виявлених симптомів наразі немає.

1.5. Новизна проблеми та нагальність її вирішення.

Проблема є ненова, оскільки дерегуляція будівельної галузі та спрощення приєднання до мереж інженерно-технічного забезпечення обговорюється та піднімається протягом останнього десятиліття та не є вирішеною на сьогодні. У зв'язку складністю приєднання до мереж інженерно-технічного забезпечення Україна щодня втрачає інвестиції в економіку, ускладнює процес відбудови після військових дій, ускладнює умови ведення підприємництва, тому проблема потребує вирішення протягом 12 - 18 місяців. Фактично в кожній з громад наявно один або декілька виконавців послуг, якщо пришвидшення надання послуг (ТУ, узгодження, підключення) буде відкладено, то надалі існуватимуть корупційні ризики та перешкоджання господарській діяльності.

1.6. Законодавча та інституційна база реалізації чинної політики.

1.6.1. Законодавча база:

1.6.1.1. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року N 3038-VI.

1.6.1.2. Закон України «Про водовідведення та очищення стічних вод» від 12 січня 2023 року № 2887-IX.

1.6.1.3. «Правилами користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України», затвердженими Наказом Міністерства по питаннях житлово-комунального господарства України від 27.06.2008 р. № 190.

1.6.1.4. «Правила технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України», затвержені наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 5 липня 1995 року N 30.

1.6.2. Інституційна база:

1.6.2.1. Мінінфраструктури.

1.6.2.2. Органи місцевого самоврядування.

1.6.2.3. Комунальні підприємства.

1.7. Чинники середовища, що формують контекст проблеми.

Компонента	Елемент	Значимість(1 - помірнa; 2 - велика; 3- визначальна)	Вплив на проблему	
			Оцінка*вплив (-1 - гальмівний, +1 - сприятливий)	Опис
Економічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність корупційної складової. 2. Зменшення інвестиційної привабливості України. 3. Уповільнення розвитку інфраструктури міст. 4. Перешкоди та уповільнення в розвитку підприємництва. 5. Залежність доходу окремих осіб від конкретних процедур. 6. Значні терміни приєднання та отримання погоджень та умов. 7. Зниження економічної активності. 8. Потенційне збільшення будівництва через стимулювання урядовими програмами. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 3. 2. 2. 3. 1. 4. 3. 5. 1. 6. 1 7. 1. 8. 2. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -3 2. -2 3. -1 4. -3 5. -1 6. -1 7. -1 8. 2. 	Цей елемент характеризується найбільшим впливом на проблему, з огляду на корупційну складову проблеми, яка привалює серед всіх інших. Наявний низький рівень економічної активності на зараз, проте наразі урядові програми стимулюють будівництво. Монопольне становище виконавців сприяє негативному впливу на

	9. Монопольне становище виконавців.			проблему, уповільнюючи розвиток підприємництва. Низький рівень мереж міст сприяє наптовхує на маніпуляції щодо проблеми.
Соціальні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявні звичаї ведення справ, які визначає відносини між надавачем послуг та споживачем. 2. Корупційні моделі поведінки. 3. Взаємодія між суб'єктами відносин, яка порушує законодавство. 4. Відсутність в певних містах шляхів для законного отримання послуг. 5. Наявність підприємців, які готові вести діяльність в межах правил. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 2. 1. 3. 1. 4. 3. 5. 2. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. -2. 2. -1. 3. -1. 4. -3. 5. 2. 	Характеризується меншим впливом, ніж економічні складники середовища з огляду на традиційність відносин від особами, особливо в менших громадах, які визначають поведінку в рамках надання послуг, що не відповідає законодавству. Тяга до отримання та надання послуги поза прийнятими процедурами через наявність знайомств, проте наявність осіб, які готові працювати в межах правил за можливості.
Політичні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Групи осіб, які отримують вигоду, зокрема керівники ОМС та комунальних підприємства. 2. Обмеженість впливу на процедури в містах конкретними особами. 3. Залежність системи надання послуг від влади на місцях. 4. Сприяння центральної влади для подолання корупційних ризиків на місцях. 5. Відсутність спрямованого бачення щодо концепції та 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 2. 1. 3. 2. 4. 2. 5. 1. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 2. 1. 3. 2. 4. 2. 5. 1. 	Характеризується невеликим впливом з огляду на те, що саме політична ситуація не впливає прямо на вирішення проблеми, проте вирішення та наявність проблеми виникає через недоброчесність керівництва громад. Важливим є сприяння центральної влади на противагу можливим несприятливим

	важливості надання послуг на місцях.			факторам від місцевої для надання послуги.
Фізичні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поширення на всю територію України. 2. Залежність інфраструктури від існуючих процедур. 3. Відсутність альтернатив для отримання послуги 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 1. 2. 1. 3. 3. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 1. 2. -1. 3. 3. 	Характеризується невеликим впливом з огляду на те, що саме фізичне середовище складається в кожній громаді досить відокремлено від інших громад і не впливає прямо на наявність проблеми. Відсутній інших надавачів послуг сприяє можливості поширення та укорінення проблеми.

1.8. Корисний досвід.

Наявний досвід щодо підключення до іншого виду інженерних мереж, до електроенергії. Наразі прийнятий Закон [№ 1657-IX від 15.07.2021](#), який передбачає зміни в Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», проте у зв'язку з військовим станом положення вказаного закону не реалізовано. Схожий досвід можливо запровадити для вирішення виявленої проблеми. [5]

Крім того, наразі у Фінляндії, а саме в місті Гельсінкі, всі заяви та супутні послуги щодо отримання підключення до мереж водопостачання та водовідведення подаються через портал комунального підприємства, наявний дорожня карта отримання послуг для споживача та портал нормативних документів, а також відкриті онлайн ГІС матеріали для зручності. Також наявний публічний зручний калькулятор обрахунку вартості підключення. [6]

Також в місті Таллінн, Естонія наявний власний портал комунальних послуг, через який здійснюється комунікація з постачальником послуг, а також окремий портал для отримання дозвільних документів на будівництво, наявність якісних публічних матеріалів для підключення. [7]

Загалом процедура з точки зору етапів та бюрократичного оформлення досить схожа з українською в обох європейських містах.

Можливе застосування досвіду з точки зору наявності публічних розрахунків підключення, можливості взаємодії з надавачами послуг через спеціалізовані портали. Проте варто звернути увагу, що все ж дій в Таллінні отримується в різних порталах (дозвіл на будівництва та ТУ), частина документів підписується поза порталами в європейських містах.

2. ПІДСТАВИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ

Основною ситуації неспроможності ринку виступає наявність природних монополій, комунальних підприємств (ліцензіатів), які надають послуги з підключення до мереж водопостачання та водовідведення. Так, у кожному місті (громаді) комунальне підприємство виступає одним єдиним надавачем послуг з огляду на те, що у його власності перебуває вся мережа та інфраструктура. Таким чином, ринок є природною монополією, де конкуренція неефективна. В свою чергу, користуючись відсутністю конкуренції та альтернатив для отримання послуг споживачі змушені отримувати послуг за правилами, що диктує комунальне підприємство, яке діє поза межами законодавства. Також в процедурі беруть участь інші природні монополії, які можуть погоджувати документи у зв'язку з розміщенням мережі або її частини поряд з їх інфраструктурою.

Варто також зауважити, що ситуацією неспроможності ринку також можуть бути моральні чинники. Споживачі послуг нецікавлячись правомірністю та процедурою, яка передбачена законодавством, звертаються до “свої” людей, які “допомагають” у вирішенні проблеми. Вказані особи не вбачають проблему, адже таким чином прощують шлях отримання послуги.

Стандартними альтернативами для вирішення проблеми щодо природних монополій, які б могли пасувати до визначеної проблеми може бути перетворення приватного підприємства-монополіста на державне підприємство або бездіяльність.

3. КОНСУЛЬТАЦІЇ

Форма консультацій	Стейкхолдери	Впливовість	Прихильність	Рейтинг
безпосередня	1. Органи місцевого самоврядування 2. Комунальні підприємства (виконавці) 3. Спілка українських підприємців 4. Асоціація міст України	1. 7 2. 6 3. 5 4. 3	1. 4 2. 3 3. 7 4. 6	1. 28 2. 18 3. 35 4. 18
опосередкована	5. Мінцифри 6. Гільдія проєктувальників у будівництві. 7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).	5. 2 6. 1 7. 4	5. 5 6. 1 7. 2	5. 10 6. 1 7. 8

3.1. Організовані заінтересовані групи.

Заінтересовані особи	Вплив	Опис
Спілка українських підприємців	Високий	Об'єднання підприємств, що виступає за спрощення дозвільних та інших процедур, покращення сервісу задля сталого розвитку учасників. Безпосередньо є отримувачами послуг.

Асоціація міст України	Середній	Виступають за все добре, проти всього поганого. Оскільки в асоціацію входять 35 міст, то мають значний вплив на місцеве самоврядування та висловлюють спільну думку щодо дій в рамках дій, що стосуються ОМС. З урахуванням очікуваного позитивного впливу на громаду та її дохідну частину, очікується значна позитивна публічна підтримка.
Гільдія проєктувальників у будівництві.	Низький	Професійна спілка, що здійснює захист прав проєктувальників, осіб, які безпосередньо взаємодіють з отримувачами послуг. Отримують та реагують на зауваження щодо погодження проєктної документації.

3.2. Заінтересовані органи влади.

Орган\Організація	Вплив	Опис
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП)	Високий	Вказаний орган здійснює моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно найбільш зацікавлений у покращенні надання послуг у сфері водопостачання та водовідведення.
Мінцифри	Середній	Міністерство формує політику у сфері цифровізації, переведення державних\комунальних послуг в онлайн. Вирішення проблеми може здійснюватися за допомогою інструментів цифровізації, відповідно вказане міністерство зацікавлене та має інтерес щодо політики з вирішення обраної проблеми.

Органи місцевого самоврядування	Середній	Представники громад - це органи місцевого самоврядування. Для розвитку громад, покращення інвестиційної привабливості, збільшення надходжень до місцевих бюджетів необхідне покращення надання локальних послуг. Вирішення вказаної проблеми має безпосередній вплив на це. Крім того, в органах місцевого самоврядування можуть бути групи інтересів, які можуть здійснювати як супротив, так і надавати підтримку. Органи є власниками комунальних підприємств та мають вплив на них, в тому числі через виконавчі органи, ради.
Комунальні підприємства, інші ліцензіати	Низький	Основні надавачі послуг та перебувають у власності громад. Очікується найбільший супротив, проте може бути нівельований хорошою взаємодією між Замовником вирішення, ОМС та КП. На КП лягають найбільші зміни та більша частина змін.

3.3. Ставлення громадськості.

Можливо проаналізувати ставлення підприємців до проблеми. Підприємці ставляться негативно до перешкод, які виникають з підключенням до інженерних мереж. Для даної групи інтерес для вирішення полягає у позбавленні перешкоди у веденні підприємницької діяльності, наявності кращого сервісу, швидких процедур, відсутності корупційної складової та пришвидшення повернення інвестицій.

Вказана група продовжить отримувати неякісні послуги з термінами та вимогами, що не відповідають законодавству, у разі ігнорування проблеми. Також наявність корупційної складової буде погіршувати взаємодію з іноземними партнерами.

З огляду на те, що в конкретній громаді наявна одна природна монополія, у разі ігнорування проблеми підприємці будуть діяти за правилами, що складаються. У разі наявності спротиву наявній ситуації, публічному обговоренню отримують ризик ускладнення або унеможливлення отримання послуги взагалі.

Дана група є фактично експертним середовищем, яке може надати консультації щодо вирішення проблеми, а також окреслити деталі виникнення проблеми та її вирішення.

4. ОПИС ОБМЕЖЕНЬ.

Назва ресурсу	Характеристика
Фінансовий	Можливе залучення фінансової підтримки донорів, у випадку невдачі із залученням, у наступному бюджетному періоді складно виділяти кошти на впровадження політики, особливо в умовах війни.
Часу	Чим менше часу на вирішення політичної проблеми, тим краще, час може бути суттєво обмежено умовами залучення коштів та очікуванням основних стейкхолдерів.

Довіри	Не вистачатиме з огляду на спротив змінам та недовіру до центральних органів виконавчої влади
Інформаційний	Залучення експертів з урахування браку фінансування та низької довіри необхідно буде високий рівень аналітики та інформації на місцях.

5. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ.

5.1. Мета вирішення проблеми.

Метою вирішення проблеми є дотримання строків у встановлених нормативних документах межах, зниження рівня зловживання становищем чиновниками в рамках надання послуги, публічність та відкритість інформації про послуги та результати їх отримання.

5.2. Очікувані результати.

Дотримання строків виконавцем (видача ТУ- 10 днів, узгодження проектної документації - 15 днів, підключення - 5 днів), відсутність зловживання чиновників (відсутність “пришвидшених процедур” для окремих осіб, відсутність встановлення додаткових вимог для підключення, реалізація підключення (адміністративної послуги) без необхідних контактів з чиновником), єдиний підхід до надання послуг.

5.3. Індикатори результативності та цільові індикатори.

01 червня 2025 року досягнення показників, а саме збільшення кількості надання послуг на 10 % у порівнянні з аналогічним періодом до вирішення проблеми, надання послуг у нормативно встановлені строки, а саме видача ТУ- 10 днів, узгодження проектної документації - 15 днів, підключення - 5 днів, наявність достатньої інформації про послугу.

Назва індикатора результативності	Одиниця	Базове значення	Цільове значення (цільовий індикатор)
Послуги по видачі ТУ в нормативний строк	%	Потребує визначення.	Збільшення відсотка наданих послуг в нормативний строк на 20 % за перший рік впровадження політики.
Погодження проектної документації в нормативний строк	%	Потребує визначення.	Збільшення відсотка наданих послуг в нормативний строк на 20 % за перший рік впровадження політики.
Підключення до мережі в нормативний строк	%	Потребує визначення.	Збільшення відсотка наданих послуг в нормативний строк на 20 % за перший рік впровадження політики.
Кількість наданих послуг по видачі ТУ	%	100	Збільшення відсотка по загальній кількості наданих послуг на 10 % за перший рік впровадження політики
Кількість наданих послуг по погодженню проектної документації	%	100	Збільшення відсотка по загальній кількості наданих послуг на 10 % за перший рік впровадження політики
Кількість наданих послуг підключенню	%	100	Збільшення відсотка по загальній кількості наданих послуг на 10 % за перший рік впровадження політики

6. ФОРМУЛЮВАННЯ ВАРІАНТІВ ПОЛІТИКИ.

6.1. Варіант No1 Збереження чинної політики.

6.1.1. Опис інструментів чинної політики.

а) Процедура підключення залишиться на сьогоднішньому рівні з наявною проблемою.

б) Адміністративна та політична здійсненність буде на високому рівні, оскільки жодного організаційного ресурсу та політичних кроків не доведеться робити, відсутність додаткової відповідальності для адміністративного апарату та політичних еліт.

в) Справедливість щодо надання послуги не буде відповідати чинним моральним нормам та суспільному баченню, а також верховенству права та чинному нормативному регулюванню в повній мірі. Від збереження чинної політики втручатиметься економічний потенціал громад, натомість корупція продовжуватиме бути на високому рівні в цій сфері. Негативний вплив від збереження чинної політики буде більший, ніж витрати на зміну та вигодами отриманими від зміни.

г) Відсутність суспільного контролю та унеможливлення контролю владою за наданням послуг, мінімізації рівня корупції.

г) Чинна політика передбачає можливість отримання ТУ, погодження проектною документації, підключення, укладення договору, підписання акту в межах кожного з комунальних підприємств окремо, зазвичай в паперовому вигляді. Наразі відомості про видачу ТУ вносяться в ЄДЕССБ, проте в обмеженому вигляді.

6.1.2. Переваги збереження чинної політики.

Можливість за домовленостями з окерними особами отримати послуг швидко, відсутність витрат на впровадження та донесення інформації, сталість та зрозумілість для ринку.

6.1.3. Недоліки збереження чинної політики.

Можливі корупційні ризики, відсутність контролю за наданням послуг, неможливість зміни постачальника та висловлення недоліків через наявність монопольного становища, недотримання строків та можливість маніпуляцій.

6.2. **Варіант No2** (Провести цифровізацію процедури та запровадити підхід “єдиного вікна” до січня 2025 року, так щоб процедура передбачала мінімальну кількість разів взаємодії між замовниками та ліцензіатами, іншими особами, виключала можливість зловживань, здійснення автоматичних перевірок та черг, контроль наявних строків).

6.2.1. Завдання й заходи з реалізації варіанта:

а) Задачі:

- Розробити зміни до нормативних документів;
- Створити план цифровізації процедури;
- Запровадити підхід “єдиного вікна”;
- Напрацювати схему, за якою взаємодія з чиновником для надання послуги буде мінімальну кількість разів (або не буде взагалі);
- Розробити автоматичні перевірки інформації за наявною в реєстрах;
- Запровадити контроль черги опрацювання заяв на видачу документів, погодження проектною документації;
- Запровадити систему контролю строків для видачі документів та погодження проектною документації;
- Розробити програмне забезпечення.
- Аналіз отриманих даних через надання послуг в електронному кабінеті та покращення.

б) Заходи по реалізації варіанту.

Заходи	Строки	Відповідальний
Протягом трьох місяців розробити та сприяти прийняттю проект змін до профільного наказу	до лютий 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом місяця створити план цифровізації процедури;	до березень 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)

Протягом трьох місяців розробити концепцію та запровадження підхід “єдиного вікна”;	до березня 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)
Протягом трьох місяців напрацювати схему, за якою взаємодія з чиновником для надання послуги буде мінімальну кількість разів (або не буде взагалі);	до березня 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)
Протягом трьох місяців розробити систему автоматичних перевірок інформації за наявною в реєстрах;	до березня 2023 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)
Протягом місяця запровадити контроль черги опрацювання заяв на видачу документів, погодження проектної документації.	до травня 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)
Протягом місяця запровадити систему контролю строків для видачі документів та погодження проектної документації.	до травня 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)
Протягом шести місяців розробити та впровадити програмне забезпечення	до жовтня 2024 року	Мінінфраструктури (або визначений технічний адміністратор\підрядник)

6.2.2. Потенційні переваги варіанту політики:

- Можливість швидкої реалізації;
- Нівелювання можливості ненадання послуги;
- Зменшення можливих дій, на етапі виконання яких чиновник може зловживати;
- Унеможливлення отримання послуги поза цифровізованою процедурою;
- Контроль строків;
- Контроль черги надання послуг;
- Публічність виданих документів;
- Позитивне сприйняття еліт та більшості стейкгодерів;
- Забезпечення суспільної справедливості;
- Аналіз результатів.

6.2.3. Потенційні недоліки варіанту політики:

- Важкість підключення усіх комунальних підприємств та інших осіб до електронної системи, через яку надаватимуться послуги;
 - Високий рівень протидії в комунальних підприємствах.
 - Необхідність доопрацювання програмного продукту в ході експлуатації.
- д) Специфічні ситуації неспроможності влади:
- Недостатня поінформованість про впровадження політики через великий спротив змінам в комунальних підприємствах.
 - Неможливість достатнього контролю за взаємодією чиновника та споживача, що надасть невірне розуміння ходу реалізації політики.

6.3. **Варіант №3** (Розробити та впровадити до 1 січня 2025 року Правила приєднання до водопостачання та водовідведення так, щоб вони регулювали, питання надання/ отримання Технічних умов, оплати за приєднання до мереж водопостачання і водовідведення на підставі сталої формули, включаючи вартість робіт та етапи таких процедур, а також проектування та

затвердження проектної документації, регламентація прийняття в експлуатацію, встановлення жорстких строків для ліцензіатів, впровадження відповідальності за неякісне надання послуг, визначення критерії неякісних послуг).

6.3.1. Завдання й заходи з реалізації варіанта

Задачі:

- Створення плану розробки нового нормативного акту;
- Розробка нової концепції надання послуг;
- Розробка розрахункового механізму та формул;
- Формування нового нормативного акту та змін до наявних;
- Громадські обговорення нормативного акту;
- Погодження нормативного акту;
- Прийняття нормативного акту;
- Впровадження нормативного акту.

Заходи по реалізації варіанту.

Заходи	Строки	Відповідальний
Протягом місяця створення плану розробки нового нормативного акту	до січня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом двох місяців розробка нової концепції надання послуг	до березня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом місяця розробка розрахункового механізму та формул	до лютого 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом двох місяців формування нового нормативного акту та змін до наявних;	до травня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом місяця проведення громадських обговорень нормативного акту;	до червня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом місяця погодження нормативного акту;	до серпня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом двох місяців прийняття нормативного акту;	до жовтня 2024 року	Мінінфраструктури
Протягом чотирьох місяців впровадження нормативного акту.	до січня 2025 року	Мінінфраструктури

6.3.2. Потенційні переваги варіанту політики:

- Розробка нової концепції та пропрацювання усіх недоліків процедури;
- Створення нових процесів з кращим механізмом роботи;
- Комплексний підхід;
- Врахування практики наявної процедури.
- Можливість закладення одразу цифрових послуг.

6.3.3. Потенційні недоліки варіанту політики:

- Невідомість результативності після впровадження нових процедур;
- Довга тривалість розробки та прийняття нової процедури;
- Закладення недоліків в нормативний акт в ході погодження та громадських обговорень;
- Незрозумілість заходів впровадження до вироблення нової концепції.

● Консенсус щодо нової процедури з стейкхолдерами може привести до погіршення надання послуг.

Специфічні ситуації неспроможності влади:

● Недосконалість політичних процесів може призвести до очікуваного результату, закладення в новий нормативний акт інтересів груп, що в чинній політиці зловживають владою.

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ.

7.1. Методи порівняння варіантів політики

● результативність:

результативним розв'язання сформульованої проблеми можна вважати за умови зменшення часу підключення, зменшення можливості зловживання чиновників до 01 вересня 2025 року досягнення показників. Вказане повинно включати дотримання строків (видача ТУ- 10 днів, узгодження проектної документації - 15 днів, підключення - 5 днів), відсутність зловживання чиновників (відсутність “пришвидшених процедур” для окремих осіб, відсутність встановлення додаткових вимог для підключення).

Критерії оцінювання	Оцінка варіанта політики		
	Чинна політика	Варіант 2	Варіант 3
Тривалість досягнення мети	1	3	2
Імовірність досягнення мети	1	2	3
Можливість здійснення контроль за строками	1	3	2
Можливість контролю за відсутністю вимог не встановлених законодавством	1	3	2
Реалізація нового підходу щодо послуг	1	2	3
Збільшення публічності в наданні послуг	1	3	2
Прозоре розуміння ціни надання послуг	1	2	3
Сумарна оцінка	7	18	17

● ефективність:

ефективним розв'язання проблеми буде відповідно до оцінки переваг та недоліків кожної з альтернатив з урахуванням важливості строків досягнення результату, а також витрат на його досягнення.

Об'єкт впливу	Якісний опис варіанта політики					
	Чинна політика		Варіант 2		Варіант 3	
	Вигоди	Витрати	Вигоди	Витрати	Вигоди	Витрати
Держава	3	3	2	2	1	1
Бізнес	1	1	3	3	2	2
Громадяни	3	1	1	2	2	3
Органи місцевого самоврядування	1	1	3	3	2	2
Рейтинг	3		1		2	

● справедливість:

справедливим розв'язання проблеми вважатиметься за умови покращення отримання послуг споживачами, що призведе до збільшення прибутків, зменшення витрат комунальних підприємств на надання послуг.

Ознака	Нерівність у розподілі вигід/витрат порівняно зі збереженням чинної політики	
	Варіант 2	Варіант 3
Доступність послуги	1	2
Рівність якості послуги в по всіх містах	2	1

Вплив на покращення інвестиційної привабливості	1	2
Можливість контролю послуг	1	2
Сумарна оцінка:	5	7

● політична здійсненність:

Критерії оцінювання	Якісний опис варіанта політики		
	Чинна політика	Варіант 2	Варіант 3
Відповідність пріоритетам уряду	1	3	2
Імовірність політичної підтримки	2	3	1
Ставлення громадськості	2	1	3
Ставлення груп інтересів	1	2	3
Відповідальність за рішення	3	1	2
Рейтинг	3	2	1

● адміністративна здійсненність:

Критерії оцінювання	Оцінка варіанта політики		
	Чинна політика	Варіант 2	Варіант 3
Наявність нормативно- правової бази	3	2	1
Імовірність реалізації за чинних адміністративних умов	3	2	1
Достатність фінансових ресурсів	3	1	2
Інтерес службовців	3	1	2
Супротив ліцензіатів	3	1	2
Сприяння органів місцевого самоврядування	1	2	3
Рейтинг	1	3	2

7.2. Порівняльний аналіз варіантів.

Критерій	Чинна політика	Варіант 2	Варіант 3
Результативність (effectiveness)	1	3	2
Ефективність (efficiency)	1	3	2
Справедливість (equity)	1	2	3
Політична здійсненність	3	2	1
Адміністративна здійсненність	3	1	2
Сума балів	9	11	10

Рейтинг варіанту	3	1	2
------------------	---	---	---

8. РЕКОМЕНДАЦІЇ Й РЕАЛІЗАЦІЯ

8.1. Рекомендований варіант політики

Провести цифровізацію процедури та запровадити підхід “єдиного вікна” до 1 червня 2023 року, так щоб процедура передбачала мінімальну кількість разів взаємодії між замовниками та ліцензіатами, іншими особами, виключення можливості зловживань, здійснення автоматичних перевірок та черг, контроль наявних строків (Варіант 2).

Вказаний варіант обраний з огляду на здійснений порівняльний аналіз відповідно до опису способів визначення універсальних показників для порівняння. Так, наявна процедура передбачає певні строки виконання за умови їх контролю в межах електронної системи та встановлення запобіжників результативність цього варіанту буде вище, ніж у конкурентних. З урахуванням менших строків реалізації та значних недоліків альтернативи під номером 3, обраний варіант вирішення проблеми є ефективніший. Справедливішим розв’язанням проблеми відзначено варіант 3 з огляду на те, що можливість створення нової концепції, підходів покращення отримання послуг споживачами зможе закласти кращий підхід призведе до збільшення прибутків, зменшення витрат комунальних підприємств на надання послуг. З огляду на те, що ніяких дій для збереження чинної політики не потребується, то найбільша кількість балів щодо політичної та адміністративної здійсненності відходить до чинної політики. У разі порівняння двох інших альтернатив, то для адміністративної здійсненності другого варіанту необхідно більше організаційного ресурсу, проте політичного менше з урахуванням позитивного сприйняття цифровізації.

8.2. Реалізація політики

Основні заходи описані в роботі в пункті 6.2. Необхідно розробити, окрім зазначених заходів, комплекс дій, що дозволяють нівелювати недоліки альтернативи. Також варто звернути увагу на наявність спеціалістів щодо впровадження альтернативи. Чи зможе технічний відділ чи визначений замовником технічний адміністратор самостійно розробити програмне забезпечення. У разі негативної оцінки необхідно залучити підрядника. Звернути увагу, на необхідність внесення змін до нормативних документів, щоб врахувати всі необхідні процедури для цифровізації.

Варто звернути увагу, на зручність отримання та надання послуг, валідації інформації. З урахуванням цифровізації необхідно використовувати структуровану інформацію у вже наявних реєстрах для перевірки наданих даних або отримання їх за запитом для використання під час отримання послуги. Крім того, важливо виокремити ролі кожного учасника та надати можливість під власним підписом вносити дані. Також варто звернути на можливість виключення з переліку інформації, що надається користувачем, шляхом отримання через електронну інформаційну взаємодію з іншими реєстрами. Потрібно приділити увагу створенню електронної черги документів, що надходять до виконавця та надавача послуг з метою унеможливлення затримки чи пришвидшення розгляду документів окремих осіб, за адресацією заяв та результатів розгляду повинна відповідати виключно програмна складова. Крім того, важливе отримання від користувачів та надавачів послуг на першому етапі мінімально необхідної структурованої інформації та відомостей для перевірок.

8.3. Створення підтримки рекомендованому варіанту.

8.3.1. Цілі і завдання комунікацій.

Цілі комунікацій:

- Поширення інформації про проблему та обрану альтернативу її вирішення для заінтересованих сторін;
- Виокремлення основних заходів та завдань щодо запланованої альтернативи політики та подача для позитивного сприйняття змін та відсутності супротиву для комунальних підприємств;

- Інформування споживачів послуг про заплановані зміни, наслідки змін, тестування цифрового продукту для споживачів та заходи, які будуть здійсненні;
- Доведення до відома про перехід на цифровізовану процедур отримання документів.
- Подолати недовіру, шляхом надання відомостей про послуги та успішні кейси роботи.
- Прискорити впровадження цифрового продукту, шляхом поширення серед його користувачів матеріалів для користування.

Ризики пов'язані з реалізацією рекомендованого варіанта політики:

- Складність для впровадження цифрового продукту для надання\отримання послуг;
- Неможливість підключення через організаційні проблеми зі сторони комунальних підприємств;
- Опір груп, які раніше отримували вигоду з неякісних послуг.

Шляхи нейтралізації ризиків:

- Надання інформаційних, роз'яснювальних матеріалів для роботи з функціоналом, побудова найпоширеніших алгоритмів отримання послуги від першого до останнього етапу для всіх користувачів.
- Надання інформації органам місцевого самоврядування про наявні можливості цифровізованої послуг та інформування через профільні відділи ОМС, надання допомоги з залученням органів місцевого самоврядування.
- Поширення позитивного досвіду використання та впровадження політики для нівелювання негативного впливу.

8.3.2. Групи інтересів, на які вплине реалізація політики.

Цільова аудиторія	Впливовість	Прихильність	Роль	Очікування	Дії
Комунальні підприємства виконавці послуг	4	-1	-4	Супротив, наявність неофіційних груп впливу, створення негативного образу для впровадження обраної альтернативи політики.	Надання всіх можливих матеріалів, додаткове фінансова підтримка, надання невистачаючих ресурсів для впровадження. Побудова комунікації позитивного досвіду за участю комунальних підприємств, як центрального актора. Надання необхідних роз'яснень та матеріалів.
Споживачі послуг (замовники будівництва)	4	2	8	Позитивне ставлення, неформальна підтримка, частково публічна підтримка, проте в більшій мірі публічний нейтралітет.	Залучення до тестування та висвітлення на основі досвіду конкретних споживачів успіхів політики. Надання всі необхідних матеріалів та алгоритмів.
Органи місцевого самоврядування	3	1	3	Прихильне ставлення до впровадження політики,	Інформування про позитивні сторони політики для громади та безпосередньо для

				частково можлива публічна критика через наявність груп супротиву в частині громад.	виконавчого та політичного складу представників громади.
Самоврядні неурядові організації	2	1	2	Нейтральне ставлення на етапі впровадження. Повна підтримка у разі позитивних результатів та критика у разі наявності негативних проявів реалізації політики.	Залучення до інформаційних компаній та розподілення успішних кейсів з учасниками таких організацій.

8.3.3. Ключові повідомлення.

Цифровізація послуг в сфері будівництва – шлях до зменшення корупції та розвитку територій. Швидке будівництво приводить до наповнення бюджету та зростання громади.

Якісні послуги – швидкі інвестиції – розвинута інфраструктура.

8.3.4. Методи та способи інформування.

Інформування проводитиметься шляхом поширення через соціальні мережі релевантних матеріалів, а також окремих статей щодо теми впровадження політики. На цільові аудиторії буде організовано розсилки з інформацією щодо цифровізованої послуги, планів та результатів, збір відгуків по роботі. Окремо буде поширюватися матеріали щодо політики до її впровадження з роз'ясненнями та дорожніми картами впровадження. По ходу впровадження буде залучатися активні споживачі, громади та комунальні підприємства до тестування та розвитку цифровізованої послуги.

Після впровадження цифрових послуг буде надано, шляхом розсилки та надання інформаційних листів замовника політики з інструкціями, базами знань та алгоритмами отримання послуг. Можливі окремі комунікаційні компанії з користувачами послуг, громадами, ліцензіатами.

Необхідно близько 10 однотипних постів у соціальних мережах, 3 публікації у профільних виданнях, близько 5 розсилок по електронних адресах цільових аудиторій, розробка алгоритмів та роз'яснень (можливо у рамках розробки програмного забезпечення), а також листи Мінінфраструктури.

8.3.5. Фінансове забезпечення.

Фінансове забезпечення комунікації здійснюватиметься за рахунок Державного бюджету України, а також шляхом залучення коштів донорських організацій до впровадження цифрових послуг та безпосередньої комунікації. Орієнтовний необхідний бюджет становить близько 500 000 грн.[8, с. 13-14] [9] Основне фінансування здійснюватиметься в рамках роботи відділу, що відповідальний за комунікацію в Мінінфраструктури, частина коштів необхідна для публікацій у комерційних виданнях та створення унікального контенту підприємцями.

8.4. Оцінювання реалізації.

8.4.1. Цілі оцінювання

Цілями оцінювання є: Визначення відсотка надання послуг (видача ТУ, узгодження проектної документації, підключення до мереж водопостачання та водовідведення) у нормативний строк, встановлення якості надання послуг та нормативності вимог до їх надання, визначення відсотка користувачів, які стикалися з корупцією під час отримання послуг.

8.4.2. Організація оцінювання.

Оцінювання буде проводитися кожного кварталу протягом двох років з дня початку реалізації політики. Буде поділено на два етапи, а саме етап «впровадження» та «після впровадження». На першому етапі оцінювання буде сконцентровано на заходах впровадження та їх коригування задля досягнення кращих результатів. На наступному етапі оцінювання буде проведено задля коригування впровадженої політики та визначення досягнення цілей, завдань, витрачених ресурсів, отриманих результатів та впливів.

Необхідні будуть організаційні, людські, фінансові, матеріальні, інформаційні ресурси у вигляді залучення комунальних підприємств та їх працівників, працівників безпосередньо замовника аналізу політики, кошти державного бюджету та донорських організацій на збір інформації та залучення окремих експертів, збір відомостей для оцінювання, залучення споживачів послуг до оцінювання.

Наявні обмеження становлять закритість інформації щодо якості отримуваних послуг та корупційні ризики з огляду на закритість сфери та монопольне становище надавача послуг, що не дозволяє споживачам вільно надавати інформацію про саме послуг через очікування негативного впливу.

8.4.3. Проведення оцінювання.

Оцінювання проводитиметься шляхом збору та аналізу інформації з електронної системи, опитувань користувачів послуг та надавачів (виконавців) послуг. Група експертів аналізуватиме зібрані дані та формуватиме звіти та вноситимуть пропозиції щодо коригування впровадження політики. Також аналізовані дані будуть співставлятися з визначеними індикаторами, визначними під час аналізу вирішення проблеми, додатково індикатори можуть бути розроблені для поквартальної оцінки, а також розширені з огляду на можливості електронної системи, в межах якої буде цифровізовано послуги.

8.4.4. Рекомендації щодо подальших дій.

У випадку відповідності зібраних та проаналізованих даних для оцінювання визначеним цільовим ідентифікаторам впровадження політики продовжується. На першому етапі можливе падіння показників по частині індикаторів в квартальному розрізі, що свідчитиме про перехід та вважатиметься нормальним. У разі відсутності позитивної динаміки щодо аналізованих даних та відповідності їх індикаторам впровадження політики потребуватиме коригування та перевірки релевантності індикаторів впроваджуваній політиці. Також перед коригування впровадження варто перевірити дані та методи їх аналізу, у випадку наявності помилок чи інших проблем усувати. У разі вчинення вказаних дій та недосягнення цільових індикаторів варто коригувати заходи впровадження політики. За результатами впровадження варто зафіксувати досягнення показників та відповідність декларованим меті та цілям політики. За результатами оцінювання протягом двох років може бути зроблений повний висновок щодо реалізації політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернишов П. *Facebook*. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02PBKJEBjGCPX9ktnkanm3zvxZaiYeiHNmmQicLVL2UCgZesofLmgWivTv59ZSLhuUVI&id=1568843895&m_entstream_source=permalink&refid=52&__tn__=-R (дата звернення: 12.05.2023).
2. Системний звіт. Природні монополії vs. конкурентний бізнес: шляхи поліпшення співпраці. Київ, 2016. 24 с. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/sysrep_monopolies_ukr_final.pdf (дата звернення: 11.12.2023).
3. Корупційна складова? Львівводоканал вимагає у людей документи, не передбачені нормами уряду. *Еспресо*. *Захід*. 2021. URL: https://zahid.espresso.tv/news/2021/03/03/korupciyna_skladova_lvivvodokanal_vumagaye_u_lyude_y_dokumenty_ne_peredbacheni_normamy_uryadu (дата звернення: 12.05.2023).
4. Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку приєднання споживачів до мереж централізованого водопостачання та/або централізованого водовідведення». Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: https://mtu.gov.ua/files/APB_до_Постанови_про_приєднання_1311.pdf (дата звернення: 09.12.2023).
5. Про регулювання містобудівної діяльності. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
6. Connecting to the water and sewer networks. Etusivu - HSY. URL: <https://www.hsy.fi/en/water-and-sewers/connecting-to-the-water-and-sewer-networks/> (date of access: 10.12.2023).
7. Liitumine - Tallinna Vesi. Tallinna Vesi. URL: <https://tallinnavesi.ee/klient/liitumisprotsess-2> (date of access: 10.12.2023).
8. Forbes.ua | Бізнес, мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/static/storage/originals/1/05/16e522e052bf1c6ffd306fef7a32c051.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
9. Привіт! Ми AIN.UA, і це прайс-лист наших рекламних послуг. AIN.UA – Інтернет-бізнес в Україні. URL: <https://ain.ua/special/ain-price-list> (дата звернення: 10.12.2023).
10. Про водовідведення та очищення стічних вод. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-20#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
11. Про затвердження Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-08#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
12. Про затвердження Правил технічної експлуатації систем водопостачання та водовідведення населених пунктів України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-95> (дата звернення: 12.05.2023).